

Traženje razgovorne javnosti. Mediji, prosuđujuća demokracija i građanska kultura*

Peter Dahlgren**

SAŽETAK

Komunikacijska se interakcija smatra ključnim mjestom u teorijama demokracije. Posljednjih je godina ideja prosuđujuće (deliberative) demokracije komunikacijskim pristupom potaknula elemente političke teorije. Ta se ideja uglavnom temelji na habermasovskoj tradiciji i povezuje teorije civilnog društva i građanstva. Zato ima i razmjerno snažnu normativnu dimenziju. Ipak, poteškoća ima i dalje. Namjera je ovog članka ispitati poimanje prosuđujuće demokracije, stavljajući je u okvire tako da se može bolje iskoristiti, kako za teoretski, tako i za empirijski rad. Članak počinje kratkim predstavljanjem teorijske pozadine. Zatim autor raspravlja o nekim suvremenim pitanjima konceptualizacije, primjerice o pitanju je li javni govor dio svakodnevnne konverzacije ili poseban oblik interakcije. Ta definicijska pitanja su osnova za ispitivanje dvaju nedavnih empirijskih doprinosa. U zaključku članak pokušava smjestiti prosuđujuću demokraciju unutar analitičkog sklopa građanske kulture. Prosuđujuća demokracija, ili jednostavno raspravljanje, tako postaje jedna od šest dimenzija građanske kulture.

Ključne riječi: teorije demokracije, prosuđujuća demokracija, komunikacijska interakcija, javni govor, građanska kultura

* Članak je prenesen iz časopisa *Javnost/Public*, Vol. IX (2002), 3, str. 5-25.

** Peter Dahlgren, profesor medijskih i komunikacijskih znanosti na Sveučilištu Lund .

Komunikacijska se interakcija među građanima oduvijek smatrala ključnim elementom u teorijama demokracije. Razgovor se smatra fundamentalnim za njihovu participaciju, te je istodobno i njezin izraz. Suvremeni normativni oblici moderne reprezentativne demokracije različito gledaju kako na poželjnu razinu građanske participacije, tako i na razinu koju možemo očekivati. Teorije elita, primjerice, često pretpostavljaju nisku razinu građanskog angažmana, pa građanski javni govor zato nema neki privilegirani položaj. Neke druge orijentacije ističu osnovni participativni karakter demokracije, te se zauzimaju za promociju većega građanskog angažmana. Razgovor se ovdje promatra kao sastavni element javnosti, koji je, i u moralnom i u funkcionalnom smislu, ključan za demokraciju.

U sklopu tih orijentacija možemo pronaći razvoj ideje prosuđujuće demokracije, koja je komunikacijskom perspektivom potaknula elemente političke teorije. Habermas i ostali unutar tog teoretskog horizonta, znatno su utjecali na ideje prosuđujuće demokracije; slijedi se tradicionalističko poimanje javnosti, koje se u Habermasovim istraživanjima proširuje u komunikacijsku racionalnost. Tu također postoje i elementi drugih tradicija i oni olakšavaju oblikovanje poimanja razgovorne javnosti. Specifične se struje unutar teorija civilnog društva i građanstva, sasvim lijepo uklapaju u Habermasovu tradiciju, da bi nakon toga više ili manje zajedno tekle prema estuariju prosuđujuće demokracije.

Do određene mjere silina tih normativnih pokušaja sugerira razinu optimizma ili vjere u demokratski projekt. S druge strane, rasprava o prosuđujućoj demokraciji mogla bi se početi i negativnim, pesimističnim tonom, parafrazom stare izreke koja tvrdi: “Rijetko kada toliko mnoštvo troši toliku količinu energije teoretizirajući o tako malom, beznačajnom fenomenu.” Način na koji svijet u posljednje vrijeme funkcionira, mogao bi opravdati optužbe da prosuđujuća demokracija postoji tek u glavama dobronamjernih teoretičara. Društveni i politički smjerovi u proteklom desetljeću, građa su za utemeljenu kritiku, a to se u prvom redu odnosi na stagnaciju formalnih političkih sustava, sve rjeđe tradicionalne oblike političke uključenosti, opadanje stranačke lojalnosti, snažan cinizam u javnosti, sve češće miješanje građanskih rasprava u medijima s onim ekonomističkim i konzumerističkim, zatim na sve veću fragmentizaciju javnosti, negativne posljedice konglomerizacije, te komercijalizaciju medija.

Svjedoci smo sve češćeg korištenja “zaokreta”: politički odnosi s javnošću, strateška ispitivanja javnog mnijenja, nadzirana medijska vidljivost, dezinformiranje – ukratko, imamo marketinški model politike i upravljanja sa svojom zbirkom “modifikatora raspoloženja.”¹ Kao ishod takvih razvojnih smjerova imamo dosad najnižu uključenost građana, politika kao tema za raspravu jako

gubi na važnosti, a prosuđujuća demokracija i nije najsretniji pristup razumijevanju suvremenog svijeta.

Suprotno tim pesimističnim tonovima, nalazi se drugi dio dostupnih razvojnih mogućnosti, prema kojem se pojam prosuđujuće demokracije još može dokazati kao nešto više od puke mantre među političkim maloljetnicima. Takve perspektive usmjeravaju našu pozornost na nove oblike političkog uključivanja i građanstva, štoviše prema novim definicijama što to politika zapravo jest, te prema novim oblicima političke komunikacije. Neovisno o nečijem pesimizmu ili optimizmu u vezi sa “starom politikom” ili “novom politikom”, zapravo možemo tvrditi da se suvremena demokracija nalazi na važnoj prekretnici. Zapravo, i stari masovni mediji i novi interaktivni mediji važni su čimbenici koji se isprepleću u toj vrlo zamršenoj situaciji (Axford i Huggins, 2001; Bennett i Entman, 2001). Jasno možemo zaključiti da uvjeti i posljedice komunikacije imaju važnu ulogu u trajnosti i problematizaciji utvrđenih političkih modela, te omogućavaju alternativne razvojne smjerove.

Čak i da ustanovimo kako je prosuđujuća demokracija, kao način razumijevanja demokratske komunikacijske dinamike na razini građanskog djelovanja još izrazito neuobičajen pristup, suočeni smo s teškoćama i ne bismo se smjeli olako prepustiti zdravom skepticizmu. Ključni problem jest činjenica da razvoj koncepta unutar filozofsko-teoretskog diskursa nije pretočen ni u kakvu očitu uporabljivost za empirijsko istraživanje. Štoviše, nekoliko empirijskih studija pokušalo se temeljiti izravno na osnovama specifičnog koncepta prosuđujuće demokracije. Moja je namjera istražiti taj pristup tako da ga postavim u okvire u kojima će se moći bolje iskoristiti za suvremene teoretske i empirijske radove (iako sam uvjeren da je bilo kakva “konačna sinteza” daleko od ove prezentacije).

Počet ću s vrlo kratkim prikazom teoretske pozadine. Ona uključuje habermasovsku tradiciju i neke smjerove iz teorija civilnog društva i građanstva. Zatim se bavim mogućnošću da možemo učiti iz tradicije istraživanja javnog mnijenja, a nakon toga okrećem se nekim novijim smjerovima u konceptualizaciji prosuđujuće demokracije, posebice dvojbi trebamo li takav javni govor promatrati kao dio svakodnevne konverzacije ili pak kao zasebni oblik interakcije, definiran i ograničen jasno zadanim sadržajem. Ta definicijska pitanja postavljaju ishodište za ispitivanje dvaju nedavnih, ključnih empirijskih doprinosa. Nakon toga pokušat ću smjestiti prosuđujuću demokraciju unutar analitičkog okvira građanske kulture kojim se trenutačno bavim.²

Teoretiziranje prosuđivanja: Velika očekivanja

Prosudjujuća se demokracija uglavnom temelji na djelima Habermasa i ostalih koji su mu bili intelektualno bliski, no isto tako sadržava elemente drugih teoretskih diskursa s kojima se često preklapa i isprepleće. Zato ću ukratko predstaviti teorije civilnog društva i građanstva, te permanentne rasprave o političkoj neuključenosti. Svaka od tih tema je obimna, s vrlo opširnom pratećom literaturom; pa mogu dotaknuti tek neke najznačajnije točke, no nadam se da će i to biti dovoljno za odgovarajući prikaz.

1. Habermasovska tradicija. Habermasova rana istraživanja iz šezdesetih godina o sferi javnoga, imala su ključan utjecaj na razmišljanja o medijima, javnosti, demokraciji i prirodi političke komunikacije. O tim se stajalištima raspravljalo, mijenjalo ih se, da bi se na kraju (unatoč modifikacijama) postala standard za mnoge znanstvenike koji inače nisu bili skloni kritičkoj teoriji, a danas nam služe kao osnova za razmišljanje o gore navedenim temama. Osamdesetih godina XX. stoljeća, Habermas počinje razvijati ambiciozne teorije o komunikacijskoj racionalnosti, kao dijelu ambicioznog projekta koji je pokušao rekonstruirati naslijeđe historijskog materijalizma, premiještajući naglasak s rada na komunikaciju, kao ključne kategorije za razumijevanje socijetalnog samostvaranja. Očito, Habermas nije stvorio svoje teorije ni iz čega, nego se koristio i ugrađivao u svoj rad radove iz mnogih drugih područja, kao što su teorije javnoga govora i psihološkog samorazvoja. U tim radovima nalazimo važne temelje za tradiciju prosudjujuće demokracije. Mnogi su nakon toga dodatno usavršavali te ideje i povezivali ih s teorijama demokracije, političkim djelovanjem, subjektivizmom i identitetom (Benhabib, 1996, Dryzek, 1990, Elster, 1998, Fishkin, 1991, Guttman i Thompson 1996). Također te su se teme i osporavale (Sanders, 1997).

Kao našu polazišnu točku uzmimo Habermasov rad. Među njegovim, sada već opće poznatim, konceptualizacijama jest i razlikovanje između sustava i živog svijeta, pri čemu ovo drugo označava komunikacijski oblik koji između ostaloga karakterizira intersubjektivnost i otvoreno pregovaranje o normama i vrijednostima. Ova zamisao – vrlo kompleksno predstavljena u Habermasovim radovima – ističe mogućnost autonomije individualnog subjekta. Drudim riječima, Habermas vidi autonomiju kao mogućnost, nikada kao nešto zajamčeno. Djelomična namjera njegove analize bilo je analitičko (umjesto empirijsko) isticanje vrste socijetalnih prepreka koje sprječavaju “idealne situacije javnoga govora”. Njegov naglasak na autonomiji ističe potencijalne kvalitete djelovanja, samopromišljanja, kritičkog prosuđivanja, sposobnosti racionalne rasprave te moralne kapacitete.

Malo tko će ustvrditi da su navedeni atributi nešto negativno; no razvila se mala izdavačka industrija osporavajući mogućnost da se te kvalitete mogu postići komunikacijom. Warren (1995) nudi pregled tih razvojnih smjerova, te kritizira Habermasa da se zatvorio u pretjerano kognitivnom i racionalnom gledanju na komunikaciju kakva može – i treba – biti prisutna u javnosti: razgovor među građanima nije filozofski seminar – niti on to treba biti. Warren (1995) i ostali tvrde da Habermas s jedne strane ispravno ističe razvoj društvenog subjekta posredstvom komunikacije, ali da istodobno, ignorira važne činjenice o tome kako psihološki i psihoanalitički procesi doista djeluju u ljudskom subjektu.

2. Civilno društvo: Timarenje građanstva. Još su nam važni procesi u kojima ljudi postaju članovi društva. Pitanje kako pojedinci postaju građani, te kako zajednički stvaraju funkcionalnu demokratsku kulturu, još je osobito u odnosu na javnost, važna tema, iako ne u svim teoretskim smjerovima. Tradicionalna liberalna demokratska teorija, primjerice, pretpostavlja da postoji odrastao građanin, koji magično iskače iz sociokulturne crne kutije kako bi odigrao svoju ulogu u demokraciji. Tijekom devedestih godina prošlog stoljeća, inspirirane razvojem političkog stanja u Istočnoj Europi, teorije o civilnom društvu postale su vrlo važne. Postoje mnogobrojne suprotne verzije, ali većina je uglavnom kompatibilna s habermasovskom tradicijom prosuđujuće demokracije (iako ni u kojem slučaju ne možemo tvrditi da su svi pristaše civilnog društva Habermasovi sljedbenici). Ključan je tekst Cohena i Aratoa (1992); nedavnu prezentaciju modela civilnog društva osobito kompatibilnog sa kritičkom teorijom možemo naći u Chambers (2002).

Civilno društvo postoji i kao normativna politička filozofija (npr. Walzer, 1992, Sandel, 1996) i kao društvena znanost (Janoski, 1998; Putnam, 2000). Na taj pojam mnogi autori gledaju kao na socijetalno područje između države i ekonomije. Već i takvo određivanje trebalo bi nam sugerirati da očito postoje velike konceptualne i empirijske dileme u definiranju civilnog društva i njegovih okvira, te poteškoće u pokušaju da odredimo koje od mnogih oblika kolektivne aktivnosti/udruživanja/organiziranja u kasnom modernom društvu ubrajamo u te okvire, a koje ne. Snažaj utjecaj na to pitanje imala je neotokvilijska linija, koja optimistično smatra da liberalna demokracija treba čvrsto područje društvenih interakcija (ta teorija zaboravlja “iliberalne” i antidemokratske pojave, kao što su rasizam i neofašistički pokreti), te njezini pristaše tvrde da one pomažu pojedincima da se socijalno razvijaju, oblikuju vlastiti identitet, prihvate vrijednosti demokracije, te se nauče produktivno nositi s konfliktima. Civilno društvo je vježbalište na kojem se građani timare i pri-

premaju za participaciju i političko uključivanje (tu treba istaknuti da granica između građanskoga i političkog, u koncepcijskom smislu, ostaje otvorena).

Prvi znakovi bolesti zapadnog građanskog društva proteklih nekoliko godina zapalili su zvono za uzbunu; smanjena participacija u građanskom društvu pokazuje nadolazeću eroziju demokracije, te je usko povezana sa sve rjeđim političkim uključivanjem. Putnam (2000) je u svojoj tvrdnji kategoričan, njegova metafora o “pojedincu koji se kugla sam” ne odnosi se samo na manjak komunikacijske interakcije među građanima. Između ostaloga, on tvrdi da sve manja građanska involviranost rezultira slabljenjem “socijalnog kapitala” među građanima – a to se ne odnosi samo na redukciju komunikativnih sposobnosti (stajalište je potaknulo mnoge rasprave; Edwards, Foley i Diani, 2001). Sve većom fragmentacijom i atomizacijom opada socijalno povjerenje, što dodatno šteti participaciji. Putnam i ostali pokušavaju naći objašnjenja u sociokulturnom krajoliku – te tako primjerice ističu da nova kultura medija sa sobom donosi efekte zaglupljuje i monopolizira vrijeme. Drugi pak, poput Cohena i Aratoa (1992) ističu ulogu države, socijalnih i gospodarskih politika, te pravnog okvira u oblikovanju karaktera civilnog društva, čime tom problemu daju eksplicitniji politički okvir. Ranije je o tome pisao, ali iz druge tradicije i Sennett (1977), čija je analiza sociohistorijskog opadanja javnosnosti u američkoj kulturi sigurno relevantna u ovom kontekstu.

Habermasovska linija na civilno društvo gleda kao na institucionaliziran okvir za život, i pokušava povezati pojmove javnosti i civilnog društva, ističući njihov temeljni komunikativni karakter. Danas se, javni komunikativni prostor za građanski razgovor u javnosti/civilnom društvu sastoji od golemog, bujajućeg društvenog područja, isprepletenog medijima. To područje obuhvaća mnogobrojne različite oblike udruživanja i umrežavanja, komunikativnih stilova i kontekstualnih okvira, kulturnih modela i odnosa moći. U skladu s tim koja vrsta javnoga govora postoji između koga, kako, kada i gdje unutar civilnog društva, pitanja su čiji odgovori leže u zaštitnom području između makrostrukturnih/sistemskih čimbenika i mikro interakcijske dinamike.

3. Građansko pravo: djelovanje i identitet. To dvojno poimanje strukture i djelovanja prenosi se u moderne teorije građanskoga prava, posebice one unutar političke filozofije građanskoga republikanizma, kojeg van Gunsteren (1998) zove neorepublikanizmom. Taj normativni pristup općenito je puno izravnije povezan s prosuđujućom demokracijom, nego teorije liberalizma i komunitarijanizma (iako dijelim Beinerovo stajalište (1995) da svaka suvremena teorija demokracije mora priznati produktivni međuodnos sve tri teorije). Ne možemo spomenuti sve relevantne tradicije unutar nekoliko disciplina, koje se bave građanskim pravom, ali za potrebe članka bit će dovoljno istaknuti da po-

stoje mnoga definirana razmišljanja koja idu dalje od pravno-formalne koncepcije građanskoga prava i vode nas prema idealu razgovorne javnosti. U poslijeratnom razdoblju, radovi T. H. Marshalla i drugih povezuju pravne pojmove s teorijama socijalnog blagostanja, tvrdeći da se, ako nisu ispunjeni minimalni društveni uvjeti, ljudi ne mogu ostvariti ni djelovati kao građani. Uvođenje dimenzije društvenog subjekta u pojam građanina se nastavlja. Temeľjeni na kulturnoj teoriji (npr. Preston, 1997, Isin i Wood, 1999) te na političkoj filozofiji (npr. Clarke, 1996, Mouffe, 1993), ti su doprinosi isticali dimenziju identiteta ključnog za razumijevanje građanskoga prava kao oblika društvenog djelovanja.

Jedna od odlika kasnoga modernog društva jest vlastito ja kao povratna osnova, neprestani proces oblikovanja i preoblikovanja identiteta i odgovora na brojne socijalne snage, kulturne smjerove i kontekste s kojima se sreće pojedinac. U našem svakodnevnom životu funkcioniramo u mnoštvu različitih "svjetova" ili realiteta; mi sami u sebi nosimo različite sklopove znanja, pretpostavki, pravila i uloga za različite situacije. Naš identitet kao građana (bez obzira kako ga definiramo) aktualizira se u odnosu prema našem osjećaju pripadnosti socijalnoj zajednici i mogućnostima participiranja u socijetalnom razvoju.

Kojim kolektivitetima mi pripadamo ili bismo željeli pripadati? Građansko se pravo tradicionalno povezuje s državom-nacijom, ali sve češće rasprave o toj temi referiraju se na mnoštvo entiteta, pozivajući se pritom na pojmove kao što su susjedstvo, grad, udruge i organizacije civilnoga društva, regija, čak i globalno društvo. Unutar zajednica u dijaspori mnoštvo ljudi suočava se s višestrukim pripadnostima i identitetima, a sve se više ustraje i na višestrukom državljanstvu. Teoretski gledano, državljanstvo tada nije samo formalno pitanje, nego i pitanje nečijega samooblikovanja komunikacijom. Službena strana građanskoga prava – poduprta jamstvima prava i mogućnosti također se ne smije zanemariti. Poimanje nečijega građanskog prava nije samo subjektivna stvar: postoje mnogobrojni mehanizmi uključivanja i isključivanja a djeluju u različitim domenama. Demokratska pripadnost i participacija ne mogu funkcionirati bez institucionalnih struktura – pravne, socijalne, ekonomske, kulturne – koje mogu osnažiti građansko pravo u određenim područjima, što je u skladu s ovisnošću civilnoga društva o strukturalnim jamstvima.

Habermasovska tradicija, ideje civilnog društva i suvremene teorije građanskoga prava ističu mogućnosti i izražavaju prosvjetiteljsku samouvjerenost. Istodobno, one se jasno mogu uporabiti u kritičkom i konstruktivnom smislu: kao normativni ideali, mogu se iskoristiti kako bismo ustanovili nepravilnosti stanja kakvo sada imamo. Zasad su takve rasprave na prilično akademskoj razini. S obzirom na to da se prosuđujuća demokracija počinje kretati prema em-

pirijskom, javlja se ključno pitanje: o kakvoj vrsti razgovora mi ovdje govorimo?

Definicije: Kakva vrsta razgovora?

Opće je poznato da je “razgovor dobar.” (tu se ne bavim posebnim slučajevima u kojima se više dobra može postići ako netko drži usta zatvorenima.) Razgovor se povezuje s demokracijom i stvaranjem mišljenja još puno prije nego što se pojavila habermasovska tradicija. Razgovarajući jedni s drugima, građani oblikuju mišljenja i tako stvaraju kolektivnu volju koja ima određeni utjecaj na vođenje politike.

Već početkom dvadesetog stoljeća, vjera u kolektivnu razboritost koja se temelji na diskurzivnoj interakciji građana, bila je dovedena u pitanje, najjasnije u djelu Waltera Lippmanna (1922), te posebice u njegovoj raspravi sa Johnom Deweyem (1954/1923). Lippmann ističe da ponajprije imamo epistemološki problem: mediji mogu dati samo nesavršenu sliku svijeta, pa zato građani u najboljem slučaju mogu stvoriti samo približne pretpostavke o svemu što je izvan njihove *face-to-face* stvarnosti. U skladu s tim, čak ako govor među građanima i shvatimo kao sredstvo da se postigne kolektivna volja, ostaje osnovni problem znanja i kompetentnosti. Lippmannovi su zaključci tako pokušali umanjiti značenje razgovora, dok je Dewey (1954/1923), isticao njegovu važnost.

On nije zanemario problem kompetentnosti, ali je odlučio naglasak staviti na važnost civilnog uključivanja, koje počinje upravo razgovorom. Prema njegovom mišljenju, smanjena participativna komunikacija nalazi se u samoj srži rasprava o modernoj demokraciji; rješenje je u pojačanoj civilnoj interakciji i uključenosti. Štoviše, Dewey je tvrdio kako je takva društvena participacija korisna za pojedinca, jer mu pomaže socijalno se razviti. U skladu s tim, takav je razgovor velika odgovornost, i za pojedinca građanina i za sveukupno građanstvo, ali istodobno i jednima i drugima donosi korist.

Takvo idejno neslaganje traje do današnjih dana. Spor se dodatno ističe tvrdnjama da prosuđujuća demokracija ne samo da poboljšava samu demokraciju, nego i “liječi” različite društvene bolesti, kao što su izumirući osjećaj zajedništva i društvena nerazvijenost, što nas vraća natrag na raspravu o civilnome društvu (Walzer, 1992). S vremena na vrijeme, entuzijasti se i previše zanesu u inzistiranje kako pojedinac može *samo* ako sudjeluje u takvoj vrsti govora potpuno ostvariti svoj ljudski potencijal. Štoviše, prednosti koje se temelje na građanskoj i političkoj interakciji smatraju važnijima od onih privatnih u obitelji i kod prijatelja, ili s posla; nemogućnost da se sudjeluje u političkom dis-

kursu stvara “radikalno nepotpuno i zakrčljalo biće” (Olfield, 1990, citiran u Kymlick i Norman, 1995: 293).

1. Politička rasprava nasuprot društvenoj konverzaciji. Bez obzira na to što većina ljudi u zapadnim demokracijama nekako uspijeva živjeti smisleno, ne mareći puno za pravila razgovora – iako se većina teoretičara ne bi složila s tvrdnjom da je taj uspjeh postignut – moderna stajališta o građanskom razgovoru povremeno tematiziraju upravo odnos između “političkoga” i “nepolitičkoga” razgovora, postavljajući pitanje definicija. Dominantnu poziciju možemo pronaći kod Barbera (1984; 1998) koji je vodeći zagovornik onoga što on naziva “snažna demokracija” (strong democracy) (što je u skladu s građanskim republikanskim stajalištem). On tvrdi kako je građanska interakcija poželjna i u smislu produbljenja znanja i promišljanja vlastitih stajališta, ali je ključna za osjećaj kolektivne građanske pripadnosti te za kolektivnu volju. Građanska uključenost osnova je demokracije, a počinje baš razgovorom. Neformalnost i otvorenost svakodnevnog razgovora, njegova kreativnost, mogućnost za empatiju i afektivni elementi, nezamjenjivi su čimbenici za vitalnost demokratske politike. Slično tome, Bohman (1996:145) drži da je građanski razgovor važan zbog održavanja “konstantne i pulsirajuće interakcije među kulturama i potpolitikama u širom zajedničkom građanskom pravu.” Prema njegovom mišljenju, građanski je razgovor dinamičan i otvoren, te promišljajući: samoostvarivanje se događa djelomice i participacijom u društvu (stajalište koje slikovito predstavlja ono što ću kasnije nazvati građanskom kulturom).

Alternativno stajalište ponovno se pojavilo kada je Schudson (1997) ustvrdio kako “konverzacija nije duša demokracije”. On kaže da se “konverzacija” uglavnom tiče društvenosti. Političke rasprave, s druge strane, tiču se rješavanja problema, pronalaženja rješenja sukoba; one su svrhovite, orijentirane na neki cilj. Demokratska prosudba nije “spontana”; nego je civilna, javna i ne nužno egalitarnička. Ona otvara vrata socijalnoj nelagodi, što je očito suprotno onome što se očekuje od konverzacije. Warren (1996) tvrdi slično, ali s ponešto drugačijeg stajališta, jer postavlja pitanje koje smatra jednom od osnovnih (ali obično prešutnih) pretpostavki teorije “radikalne demokracije” (koja se obično manifestira kao jedan od oblika građanskog republikanizma). On osporava ideju da je političko uključivanje nešto privlačno, nešto što bi ljudi rado odabrali kad bi imali mogućnost izbora. Warren to smatra romantičarskom dogmom, ili u najboljem slučaju kulama u zraku. Većina ljudi zapravo izbjegava političku raspravu (i općenito uključivanje) kako bi izbjegla ono što on naziva društvenom neutemeljenošću političkog prostora, sa svim nesigurnostima i anksioznostima.

Ako je teorija previše zaslijepljena kulama u zraku, bez dvojbe će početi posrtati i zalijetati se u zidove. Schudson, Warren i ostali sa sličnim mišljenjem, sigurno su osvojili bodove za osnovni sociološki realizam. Da, političke rasprave mogu biti nelagodne, i sasvim je razumljivo da većina ljudi nastoji pobjeći od toga. Privlačnosti prosuđujuće demokracije blijede u usporedbi s bilo kojom drugom aktivnošću koja nam padne na pamet, čak ako i istaknemo mnoge iznimke od pravila, kao što su očiti društveni učinci koje politički razgovor može imati za skupine koje se bave određenim problemima, društvene pokrete ili građanski voluntarizam. Bez obzira na to, još uvijek moramo preciznije odrediti o kojoj vrsti razgovora raspravljamo. Kojim definicijama raspolažemo? Čini se da Schudson i dr. barataju dosta ograničenim razumijevanjem političke rasprave, koje je prilično ograničeno, mogli bismo reći “formalno”. Politička je rasprava, prema njihovom mišljenju, povezana sa specifičnim kontekstom; ona situacijski postaje drugačija od ostalih vrsta razgovora. Takvom se definicijom možemo koristiti, jer će ona, empirijski gledano, uključiti i određene vrste građanskih interakcija koje su uglavnom definirane svojim kontekstom.

Barber, Walzer i ostali kreću s drugačijeg polazišta. Iako (pretpostavljam) priznaju formalni kontekst na koji misli Schudson, ipak gledaju i dalje, izvan tih ograničavajućih postavki. Umjesto permeabilnosti konteksta, oni ističu zbrkanost i nepredvidljivost svakodnevnog razgovora, želeći reći kako “politička”, a samim time i uloga pojedinca kao građanina, nikad nije dana *a priori*, nego se može razviti u različite oblike iz neformalnog svakodnevnog razgovora. Kroz ta vijuganja i nikad potpuno predvidljiv razgovor, može se doći do političkog, to jest može se povezati osobno i političko.

2. Agonistička izvedba i “političko”. Slično, ali možda na višem stupnju apstrakcije, Mouffeova (1999), eksponentica poslijemarksističke radikalne demokracije, kritizira ideju prosuđujuće demokracije kakvu prihvaćaju pristaše habermasovske tradicije. Koristeći Wittgensteinov pojam jezičnih igara ona tvrdi da je neodrživa sama ideja neutralnog i racionalnog dijaloga. Za Wittgensteina dogovor o jeziku nužno pretpostavlja dogovor o načinu života. To nas odmah vodi u područje odnosa moći i antagonizama. Neizbježno, umjesto da prevlada racionalni konsenzus, prevladat će retorika, uvjeravanje, kompromis. Tu je naglasak stavljen na izvedbeno, a ne na zahtjev za “autentičnošću” u političkoj raspravi, što evocira na rad Arendtove.

Riječ *agonist* grčkog je podrijetla i znači nekoga tko je uključen u sukob. Agonistička demokracija nije utvrđena habermasovskim konsenzusom, nego raspravom, izvedbom i vjerom da se može postići barem kompromis. Mouffeova zastupa stajalište kako cilj nije izbjeći sukob nego upravo suprotno – ona

smatra da je konflikt ugrađeni potencijal u svim socijalnim odnosima i u svim vrstama razgovora. Njezina ideja je prestanak antagonizama pomoću agonističkog pluralizma, političke kulture, u kojoj su oblici interakcije i snaga kompatibilni s demokratskim vrijednostima, i u kojoj do konflikta dolazi između “suparnika”, a ne “neprijatelja”. Mouffeova se u svojem djelu također koristi pojmom subjekta koji ima snažniji post-modernistički profil nego što je to obično slučaj u političkoj znanosti ili u habermasovskim strujanjima. U tim tradicijama građanin je uredan i smjeran, s integriranim i transparentnim egom. Građanin kojeg predstavlja Mouffeova odlikuje se višestrukom subjektivnošću; biti građanin samo je jedna od mogućih pozicija za subjekta (Mouffeova je također mnogo pisala o teorijama građanskoga prava i identiteta, 1993). No puno je važnije njezino shvaćanje zajedničkih demokratskih pravila igre, minimalne sjedinjujuće vjernosti demokratskim vrijednostima i procedurama, što nas vodi prema temi građanske kulture o kojoj ću kasnije raspravljati.

Da se samo nakratko vratimo temi građanskog razgovora i pitanju ograničene, formalne rasprave nasuprot slobodnijem i nejasnijem karakteru svakodnevne neformalne konverzacije. Mouffeova tu daje važnu distinkciju između politike i “političkog”:

Pod “političkim” mislim na dimenziju antagonizma koji je svojstven svim društvima, na antagonizam koji može imati mnoge pojavne oblike te se može temeljiti na različitim socijalnim odnosima. “Politika” se, s druge strane, odnosi na ukupnost praktičnog djelovanja, diskurse i institucije koje se trude uvesti određeni red i organizirati ljudsku koegzistenciju u uvjetima koji su uvijek potencijalno konfliktni upravo zato što su pod utjecajem dimenzije “političkog” (Mouffe, 1999: 754).

Ako sada to pokušamo povezati s oblicima raspravljanja, moglo bi se učiniti da su Schudson, Warren, Habermas i ostali na sličnim pozicijama, zapravo na umu imali, razgovor o politici, na način na koji o tome piše Mouffeova, dok su Barber, Walzer i drugi isticali procese kojima se sveprisutna mogućnost političkog manifestira – to jest da su oni naknadno govor skrenuli u područje politike. Ako je prvopomenuti način zbog ograničenosti prikladniji za empirijski pristup, čini se da alternativni pristup daje više mogućnosti za zanimljivo istraživanje s obzirom na to da i dalje drži otvorenim prijelaz između političkoga i nepolitičkoga. Razgovor može dobiti mnoge nepredvidive obrate, a subjektivne dimenzije – uključujući one građanske – mogu se aktivirati. Put je otvoren između područja nepolitičkoga i političkoga, što povećava mogućnost da nove teme postanu političke i samim time utječu na politiku – kako na tra-

dicionalno “starinsko” vođenje politike, tako i na nove oblike neformalnog, izvanparlamentarnog vođenja politike.

Takvo razmišljanje moguće je povezati s drugim konceptima, čak iako se izrazi koji se koriste međusobno ne poklapaju. Beck (1997: 133), primjerice, razlikuje politiku “vođenu pravilima” i politiku “mijenjanja pravila”. Politika vođena pravilima može biti kreativna i nekonformistična, ali djeluje u čvrsto zadanim okvirima i unutar logike vladajućeg političkog sustava. Politika mijenjanja pravila, može se pak promatrati i kao “politika vođenja politike”, koja stalno preispituje pravila igre, vladajuće definicije ili dominantnu agendu. Beck drži da politika mijenjanja pravila sadržava snažnu refleksivnu dimenziju, koju tumačim kao poziv građanima da se promišljaju na samo kao politički akteri koji djeluju u skladu s ulogama i agendama, nego i kao društveni akteri, jer stvaraju i definiraju kako sebe, tako i ono što politika zapravo jest.

Ako spojimo sve te misli, čini se da je pojam “prosudbenosti”, iako normativno ključan za demokraciju i praktičan za oslikavanje oblika rasprave u određenim okolnostima, zapravo preusko definiran da bi zahvatio širi oblik građanske rasprave kojim se bavim. Taj se pojam odnosi samo na specijalizirane, formalne oblike diskursa i zapravo bi bilo bolje, empirijski gledano, razmišljati o terminima “rasprava” i “razgovor”, zato što mogu obuhvatiti mnogobrojne različite vrste komunikativne interakcije.

U raspravi smo došli do točke kada moramo posegnuti za empirijskim radom. Već sam naznačio neke smjerove u literaturi o prosuđujućoj demokraciji, te istaknuo definicijske tenzije između ograničene, formalne diskusije i nestrukturiranih tokova svakodnevne konverzacije. No kako zapravo izgleda empirijska realnost? Kako prosuđujuća demokracija funkcionira u praksi?

U stvarnom svijetu: gle tko to govori!

Ideja prosuđujuće demokracije pojavila se u teoriji kao težak pojam. Njezini pristaše često spominju razgovor građana, ali ne potkrjepljuju ju empirijskim podacima. Ipak, pojavile su se neke studije o toj temi. Priroda političke rasprave na internetu svakako je sve zanimljivija tema, iako zaključci često nisu ohrabrujući za prosuđujuću demokraciju (Wilhelm, 2000).³ U ovom odlomku pozabavit ću se dvjema najvećim istraživačkim studijama u SAD-u jer su učinile prve pomake u ispitivanju građanskoga razgovora. No, prije toga kratko ću nešto reći o području ispitivanja javnog mnijenja, poglavito u odnosu prema problematici znanja.

1. Mišljenje i znanje. Ideja prosuđujuće demokracije temelji se na temama demokracije i građanske komunikacijske interakcije u civilnom društvu/javnim

sferama, te ističe nastanak političke volje. Mogli bismo pomisliti kako bi u skladu s tim trebalo postojati neko magnetsko polje između te ideje i tradicije ispitivanja javnog mnijenja. To – razumljivo, iako nažalost – nije slučaj. Ta dva pojma kreću se u različitim krugovima i samo se ponekad dodiruju. Bez provjeravanja svih metodoloških i konceptualnih pitanja što i danas kruže nad ispitivanjima javnog mnijenja, možemo se složiti sa Splichalom (1999) koji je zaključio da je tijekom dvadesetog stoljeća interes za socijalno teoretski dio oblikovanja mišljenja u opadanju, dok su tehnike mjerenja sve sofisticiranije. Istraživanja mišljenja obavljaju se uglavnom nepotpunim epistemološkim priborom što izrazito ograničava vrste validnih konstrukcija.

Studije mišljenja drže se starog dualizma činjenica i vrijednosti, koji recikliraju u pojmove znanja i mišljenja. To se ponekad formulira i kao: “ono što mi mislimo različito je od onoga što mi mislimo o nečemu” (premissa osobito važna u varijanti agenda-setting metode u istraživanju mišljenja). Mišljenje se operacionalizira kroz stajališta pojedinca, te atomizirane načine izražavanja koje će se moći statistički skupiti i obraditi. Etnografsko naslijeđe čikaške škole bilo je dosta rano napušteno u anketnom ispitivanju javnog mnijenja. Čak i razmjerno kasni doprinos interakcijskom pristupu, koji su pedesetih godina ponudili pripadnici kolumbijske škole Lazarsfeld i Katz (1955) u modelu dvostepenog toka, marginaliziran je u današnjim ispitivanjima mišljenja.

Stvarno empirijsko bavljenje političkim znanjem brzo opada u praksi ispitivanja mišljenja, te se, u najboljem slučaju, zamjenjuje pitanjima o tome što ispitanici *misle* da znaju (Lewis, 2001: 109). U demokraciji je problematično i teško ozbiljno i javno predstaviti “uniformnog građanina” i nisku razinu građanske kompetentnosti. To je također i praktični problem, jer nelagoda koja se može stvoriti tijekom intervjua, ako se fokusiramo na znanje, može ugroziti završetak procesa. Čak i kad se znanje o politici empirijski proučava u ispitivanjima mišljenja, to se najčešće radi jednostavnim ispitivanjem o faktografskoj svjesnosti. Time da bi znanje, mišljenje, kao i spoznajni okvir, pretpostavke i vjerovanja mogli biti diskurzivno međupovezani, socijalno konstruirani, povezani s kontekstom i potencijalno ideološki, ispitivanja mišljenja nisu se dosad bavila.

Te su dimenzije u okvirima diskurzivnog demokratskog mišljenja, iako se često spominju na teoretskoj razini. Takva oskudnost empirijske građe mora se shvatiti kao problem. Objasniti prosuđujuću demokraciju, makar samo iz kvalitativnog kuta, bilo bi vrlo važno. U određenom trenutku normativne odrednice prosuđujuće demokracije moraju se uhvatiti u koštac sa spornim empirijskim pitanjima velikih, kompleksnih društava: što se doista dešava? Zato je potrebno povezivanje s procesima koje bismo mi nazvali javno mnijenje (barem dok se ne pojavi neki bolji izraz, što prema svemu sudeći neće biti uskoro).

Unatoč skepsi prema ispitivanjima mišljenja, bilo bi pogrešno odbaciti sva takva istraživanja. Ona nam još uvijek mogu dati zanimljive odgovore. Tradicionalno gledano, ukupno shvaćanje javnosti, koje se temelji na ispitivanju javnog mnijenja, nije bilo ohrabrujuće za teoretičare participativne demokracije. Ako bolje pogledamo, zapazit ćemo da velika većina građana u zapadnim demokracijama uopće nije zainteresirana za područje koje najčešće definiramo kao politička pitanja. Ono što se ponekad definira kao “aktivna javnost” – pojedinci koji se na određeni način uspjavaju istinski uključiti u rješavanje javnih problema – čini oko 15% (podaci za SAD) i nadpredstavljani su raznim elitističkim elementima populacije. Ono što nazivamo “issue publics – problemske javnosti pružaju ipak neku utjehu: u taj se dio populacije može uključiti veći broj građana, koji se u određenom trenutku regrutiraju iz šireg stanovništva, no karakteriziraju ih fluktuacije i preveliko variranje. Ako je “javnost” ili mnoge “javnosti” ono što doista predstavlja temelj prosuđujuće demokracije, ne bi bilo loše da (čak ako ćemo se i razočarati) odredimo barem obrise kolektiviteta o kojem razgovaramo.

Moramo imati na umu da, kada govorimo o “javnosti”, to povlači elemente mističnog. Javnost postoji nekako i negdje, no mi je nikad ne možemo potpuno spoznati. Istodobno, moramo djelovati “kao da” možemo. Peters (1995) na javnost gleda djelomice kao na efekt predstavljanja: konstruiran entitet čija krajnja realnost izmiče pokušajima realizma da nam omogući trenutačnu dostupnost – što je kvaliteta koju možemo dodati i pojmu “demokracije”. Nije mi namjera implicirati kako postoji neka održiva empirijska alternativa za ideju predstavljanja. Većina se nas, primjerice, dosad uspjela pomiriti s idejom da “nacija” jest “zamišljena zajednica” – možda i zato što i dalje funkcionira unatoč tom svojstvu. Ono što mi je namjera jest da apeliram na određenu skromnost kada se govori o vrstama znanja koje možemo imati o pojmu “javnosti”.

Bilo bi neproduktivno postaviti neku vrstu umjetno stvorenoga sukoba između ispitivanja javnog mnijenja i pojma prosuđujuće demokracije. Ak iako ne uzmemo kao nominalnu vrijednost sve statističke podatke koje nam ispitivanje mišljenja nudi, to nam područje još uvijek može biti poticajno da gledamo iza brojki i nastavimo borbu s tim frustrirajuće varljivim područjem na dubljoj razini, kao što to rade mnogi znanstvenici (Splichal, 1999, 2001; Glasser i Solomon, 1995; Lewis, 2001). I tako bismo postupno mogli pronaći više boljih načina za empirijsko istraživanje prosuđujuće demokracije. Sada o dvjema studijama.

2. Govoreći o politici. Kim (1997), Kim, Wyatt i Katz (1999) i Wyatt, Katz i Kim (2000) komplementarni su radovi koji se temelje na različitim

oblicima suradnje na istom projektu, a koji je baziran na iscrpnim telefonskim intervjuima s više od 1000 građana u svih pedeset američkih saveznih država.⁴ Eliasophova (1998) je napravila etnografsku analizu nekoliko građanskih i političkih skupina i istražila kako se politički razgovor postiže socijalnim putem – te kako se sprječava. Za usporedbu je zanimljivo da su oba projekta pokušala empirijski proučiti prosuđujuću demokraciju u praksi, te da su pritom došli do potpuno različitih zaključaka. KKW su bili ohrabreni nalazima; njihovi rezultati trebali bi ohrabriti i one koji smatraju da građani i nisu previše uključeni u politički razgovor. Eliasophova je, s druge strane, istodobno bila i iznenađena i zabrinuta zbog svojih nalaza, i nije skrivala svoju obeshrabrenost.

Teorijsko polazište KKW-a je u skladu s pozicijom fluidne, neograničene i neformalne konverzacije kao suštine prosuđujuće demokracije; oni se jasno ograđuju od Schudsona i njemu bliskih kolega. Kim, Wyatt i Katz definiraju prosuđujuću demokraciju kao:

proces u kojem građani svojevoljno i slobodno sudjeluju u raspravama o javnim pitanjima. To je diskurzivni sustav u kojem oni dijele informacije o problemima od javnog značenja, razgovaraju o politici, stvaraju vlastita mišljenja i sudjeluju u političkim procesima... Cijeli je sustav utoliko diskurzivan ukoliko svaka kategorija razboritosti – razmjena informacija, raspravljanje o tome, stvaranje mišljenja i sudjelovanje – posjeduje karakteristike “diskursa” i “komunikacijske akcije” (1999: 361).

Taj četverodjelni model – izloženost medijima, razgovor o medijskim outputima, stvaranje mišljenja i politička participacija – temelji se na Katzovoj (1992) aproprijaciji Tardeovih studija o mišljenju. Takva se struktura čini logičnom. Iako bi se tu moglo postaviti pitanje o korijenima političke diskusije koja ne proizlazi iz medijskih agendi, ta struktura ipak ističe politički razgovor kao vezu u procesualnom lancu, koji omeđuju tradicionalni pojmovi oblikovanja mišljenja i građanske uključenosti.

Njihovo istraživanje usmjerava se na devet sadržajno specifičnih tema o aktualnim zbivanjima. Ispitanici su bili zamoljeni da procijene do koje su mjere bili uključeni u raspravu o navedenim temama, u kojim uvjetima, i kako su se zbog toga osjećali. Treba reći da, iako se projekt predstavlja kao studija o prosuđujućoj demokraciji, ne bavi se analizom nekoga stvarnog razgovora, nego traži od ispitanika da odgovore na pitanja o svojim političkim razgovorima. Da ne idem previše u detaljiziranje rezultata, spomenut ću da se KKW koriste izrazima kao što su “prihvatljive razine” kako bi okarakterizirali često-ću političke konverzacije. I došli su do portreta jedne razmjerno razgovorljive građanske zajednice.

Također su zaključili da je informiranje posredstvom medija usko povezano s čestoćom političke konverzacije u svakodnevnom životu, kako u općim, tako i specifičnim pitanjima. Želja da se raspravlja o nečemu, djelomice je pod utjecajem percepcija većine (spiralna teorija tišine Noelle -Neumann, 1993), ali uglavnom je pod utjecajem informiranja posredstvom medija i čestoće političkih razgovora. Ta dva čimbenika imaju pozitivan učinak na određene mjere kvalitete mišljenja (npr. karakter argumentacije, razmatranje alternativnih mogućnosti); više razgovora dovodi do razvijenijeg mišljenja o određenoj temi. Informiranje posredstvom medija i politički razgovori usko su povezani s aktivnostima sudjelovanja, ali više s praćenjem kampanja u sklopu formalnih političkih sustava, nego s onim što znanstvenici nazivaju "prigovaračkim" tipom participacije, što je uglavnom domena mladih i nebjelačkih građana.

Možemo zapaziti da problem praćenja medija proizvodi visoku isplativost u smislu političke aktivnosti (barem one formalne), te da ima dugu tradiciju (iako još u promjenama, to bi mogao biti put kojim će mediji krenuti). Nedavni doprinos toj temi Milnerova je studija (2001), koji uspoređuje nekoliko nacija i tvrdi da one u kojima građani posvećuju veću pozornost novinarstvu, a javne su službe (čimbenik kvalitete) još uvijek funkcionalne, imaju u prosjeku veći odaziv birača.

U djelu Wyatta, Katza i Kima (2000), autori izvješćuju da je za neke njihove ispitanike dom mjesto gdje se najviše razgovara o politici, drugim riječima najprivatnije mjesto postalo je najčešće mjesto za raspravu o javnoj sferi. Radno mjesto je prema istraživanju na drugom mjestu građanske interakcije. To su doista važni i značajni nalazi; na ovako nešto već se neko vrijeme sumnjalo, posebice ako se uzme u obzir sve što znamo o javnoj sferi i procesima privatizacije, no bez obzira na to, vrlo je važno da smo konačno dobili i empirijsku potvrdu. Da je dominantno mjesto za građanske rasprave sada vlastiti dom, ima duboke implikacije za bilo koju teoriju o javnosti. Ako se uzme u obzir da su ispitanici tvrdili kako o politici razgovaraju dosta slobodno – u neformalnoj konverzaciji – KKW zaključuju kako se čini da je neformalni razgovor o politici utkan u samu suštinu svakodnevnog razgovaranja. Tu vidimo čvrstu javnu sferu/civilno društvo koje nastanjuju političko-republikanski građani – bilo bi zanimljivo da su se i na teoretskoj razini slijedile ove implikacije. KKW spominju i vrlo različite nalaze od onih koje možemo naći u radovima Noelle-Neumannove (1993) i Eliasophove (1998); te varijacije nisu raspravljene, ali njihove studije završavaju pozitivno portretirajući građansku raspravu koja se temelji na njihovom radu.

3. Obuzdavanje politike. Eliasophova (1998) postavlja potpuno drugačiju vrstu projekta. Ona je provela gotovo dvije i pol godine na terenu etnografski

proučavajući tri vrste političkih skupina: volontere, rekreativce i aktiviste. Predstavit ćemo ključne točke njezinog rada. Koristeći se između ostalog i Goffmanovom shemom (prvi plan/zadnji plan) došla je do zaključka da građani, pripadnici navedenih skupina razgovaraju o politici, ali uglavnom unutar nekoga posebnog konteksta. Općeni shvaćano oni često čine čudan obrat u dinstinkciji javno/privatno: kao zadatost prvog plana unutar skupine, posebice kada se članovi aktivističkih skupina obraćaju medijima ili široj publici, postoji snažna želja da se izbjegava razgovor o politici. No nakon tih sastanaka, kada se ugase mikrofoni, razgovor postaje vrlo politički.

S jedne strane, Eliasophova smatra da unutar nekih skupina postoji stajalište kako je politika nešto loše, nešto što općenito treba izbjegavati s obzirom na to da je socijabilno riskantna. Schudson i ostali skupili su empirijske potvrde za svoja stajališta o socijalnoj neugodnosti i razgovoru o politici. Druga je tema da ljudi, kada govore o politici, često stavljaju naglasak na lokalne teme, one koje su njima bliske. To rade čak do te mjere da se suzdržavaju logično povezati te teme i širi kontekst koji se sam po sebi nameće. Na djelu je očito (iako nesvjesno) pitanje efikasnosti: definiranje problema na preširokoj razini može vrlo lako dovesti do osjećaja bespomoćnosti, pa je najbolje ograničiti izazove kako bi bili izvedivi.

No, toga ima još. Eliasophova je pokazala da postoje određeni prešutni kulturni mehanizmi koji sprječavaju izražavanje bilo kakvih ideala koji bi se reflektirali na javni duh ili bi imali neke veze s općim dobrom, blagostanjem i slično, u kontekstu javnosti. Takve izjave se jednostavno ne smatraju kredibilnima. Primjerice, neki od njezinih ekoloških aktivista umataju svoje javne rasprave u celofan “zabrinutih majki”, i brinu se za budućnost i zdravlje djece, umjesto da kao glasnogovornici svojih stajališta zatraže kvalitetnije čuvanje okoliša u ime svih na ugroženom području. Drugim riječima, jednostavno se pretpostavlja da se aktivizam temelji na vlastitom interesu.

Iako Eliasophova uključuje i prepreke poput prostornih parametara suburbanog okruženja (gdje je provodila studiju) i ističe kako to može utjecati na političku komunikaciju među građanima, njezina je glavna tvrdnja kulturološka: politika se doživljava kao izražavanje vlastitih interesa, a ono se u pravilu minimizira kako bi se izbjegle socijalno neugodne tenzije ili smanjeni kredibilitet. Zadnji plan postaje tako mjesto za otvoreno političko izražavanje; u prvom planu takav govor donosi rizik da ga se proglasi ciničnim, ili da se ugrozi često krhki osjećaj pripadnosti nekoj zajednici. Ona to shvaća kao proces “političke evaporacije”, koji ukratko objašnjava kao:

Što je kontekst dalje od fokusa, to je moguće više konverzacije koja se odnosi na javnost ... to je glas dalje od šapta, to je veća publika, to su govor-

nici manje gorljivi da promišljaju pitanja pravde i općeg dobra, da predstave povijesne i institucionalne analize, da kritiziraju institucije, da pozivaju na razgovor, da govore kao da im je stalo do javnosti (Eliasophova, 1998: 255)

Nije iznenađujuće što je zaključila kako njezini nalazi ne daju nimalo svjetlu prognozu za sferu javnosti. Zanimljivo je da ona stavlja na dnevni red najprije za prosuđujuću demokraciju, a tek onda općenito za sferu javnosti/civilno društvo, pitanje kulturoloških okvira koji oblikuju interakciju, nepisana pravila koja definiraju kakav je razgovor prikladan (a kakav nije) u određenim situacijama. Postoji mnogo interakcijskih postavki, koje mogu utjecati na politički razgovor i mi ne možemo znati funkcioniraju li sve te postavke slično onima koje je ona istraživala. Ali njezin rad tjera nas da razmotrimo tu dimenziju u bilo kojem stvarnom pristupu prosuđujućoj demokraciji.

KKW-ova studija temelji se na “prosječnim” građanima, u smislu da nisu birali ljude koji su nužno uključeni u rad neke građanske ili političke skupine. Imajući na umu da se ljudi često žele u intervjuima predstaviti u što boljem svjetlu, bilo bi zanimljivo usporediti njihove iskaze sa stvarnom situacijom. Takav bi pristup zahtijevao puno veće investiranje u istraživanje. No očito je da postoji nešto vrlo značajno u načinima raspravljanja američkih građana, koje je obuhvatila studija. Eliasophova i KKW došli su do različitih zaključaka, što bi se donekle moglo objasniti dubljim ispitivanjem njihovih pretpostavki, konteksta, definicija i metodologija, no to je izvan ove prezentacije. Samo ću istaknuti da razlike u njihovim zaključcima sugeriraju kako empirijsko istraživanje prosuđujuće demokracije još mora prijeći velik dio puta.

Da zaključim to uspoređivanje na posebnoj temi: KKW su istaknuli pozitivnu, katalitičku ulogu medija, smatrajući kako praćenje medija među njihovim ispitanicima korelira s uključivanjem u politiku. Eliasophova u poglavlju o analizi lokalnog novinarstva, zapaža da je izvješćivanje obojeno stalnim cinizmom prema temeljnim vrijednostima i demokratskim procedurama. Ona zaključuje da upravo takvo novinarstvo djeluje protiv građanskog uključivanja, s obzirom na to da bi aktivizam u takvom kontekstu bio smiješan. Ukratko, takav medijski output očito pridonosi klimi koja javni angažman smatra “budalastim” (Gamson 2001, za nalaze koji podupiru stajalište da su mediji izvor političkog isključivanja). Ta malodušna analiza slijedi dugu tradiciju kritičke evaluacije medija i sfere javnosti. Očito ne možemo postići jednostavnu i jedinstvenu evaluaciju outputa masovnih medija, ali bi nas to trebalo podsjetiti da, ako ništa drugo, nema jasnog stajališta o tome da su mediji pozitivan doprinos javnosti ili prosuđujućoj demokraciji. Istraživanje o toj temi trebat će se usko usmjeriti i provesti u skladu sa specifičnim kontekstom, s obzirom da općeniti pristup dosad nije bio od velike koristi.

Minimalni kriteriji, umjerene nade: građanska kultura

Pokušavajući spojiti teoretsku pozadinu i malu količinu empirijskih podataka kako bi se razvio korisniji analitički okvir za prosuđujuću demokraciju, shvatio sam da postoji rupa u literaturi. Knjige govore ili o normativnim perspektivama demokracije kao što su oblici građanskog prava, ili teoretizira o komunikaciji na apstraktnoj razini. Alternativno se bavi socijalnim institucijama, kao što su mediji ili javnost. Ono što očito nedostaje jest stajalište koje cilja na praktične elemente, na dinamiku uključivanja u smislu kulture i značenja, te da to stajalište shvaća građanski razgovor ili raspravu kao element šireg skupa koji bismo mogli nazvati “kulturalnim preduvjetima” za političko uključivanje. Drugim riječima, okvir građanske kulture proizlazi iz potrebe da se rasprava među građanima percipira i shvati kao nešto što je utkano u druge kulturne dimenzije, i što djeluje u dinamičnoj interakciji s njima.

Da bi se počelo s razvojem takva analitičkog okvira – koji ovdje mogu samo kratko skicirati, ali ću ga kasnije razraditi u tekstu – trebamo napraviti određeni “kulturni zaokret” i predložiti da se razmotri sam pojam građanske kulture. Odmah dodajem da se ne radi o parsonovskom konceptu građanske kulture koji je razvijen unutar političke znanosti tijekom šezdesetih godina. Ta je verzija sistematska, psihologistička i redukcionistička; ono što imam na umu jest građanska kultura koja je filozofski rečeno, konstruktivistička i materijalistička. Također, povezivanje građanske kulture s nekim teorijama o demokraciji, nužno nas dovodi do potrebe da problem sagledavamo u trostrukom svjetlu, kao što smatra švedski politolog Lundquist (2001). Imamo normativnu, empirijsku i kritičko/konstruktivnu dimenziju: kako bi trebala izgledati građanska kultura? Kako ona danas zapravo izgleda? Koji čimbenici utječu na nju? Može li biti poboljšana kako bi i dalje osnaživala i produbljivala demokraciju?

Pojam građanske kulture upozorava na normativnu potrebu za građanskim uključivanjem kako bi demokracija funkcionirala. Empirijski gledano, građanska se kultura bavi elementima sociokulturnog svijeta, koji čine svakodnevne preduvjete za demokratsku participaciju: u institucije civilnog društva, uključivanjem u javnost, uključivanjem u političke aktivnosti u širem smislu. Ti preduvjeti u sebi sadržavaju dominantne kulturološke atribute među građanima, koji na različite načine mogu facilitirati demokratski život (uključujući procese u kojima je definicija demokratskog života određena i prenesena u politiku). Građanska je kultura istodobno i jaka i ranjiva: ona stvara normativne i kulturološke resurse nužne za demokraciju, no ipak ostaje pasivna i nesigurna pred političkom i ekonomskom moći. Mogu je oblikovati građani, ali i ona

njih može oblikovati; građanska kultura može služiti i za osnaživanje i oslabljivanje građana.

Ako počnemo specificirati strukturne i institucionalne preduvjete građanske kulture, dobit ćemo listu na kojoj će konstitucionalizam biti na prvom mjestu. To uključuje neke naizgled očite, i vrlo važne elemente kao što su vladavina prava, demokratski procesi odlučivanja, raspodjela moći (zakonodavna, izvršna i sudska), opća/sveobuhvatna građanska prava, individualna prava (pravo na izražavanje, udruživanje, vjeru, slobodu, pravednost, dostupnost različitih izvora informiranja). Ako ti elementi ne djeluju, ni civilno društvo ni prosuđivanje među građanima neće funkcionirati. Društvena struktura i institucionalni faktori – posebice mediji – kao i modeli interakcije, sve to ima određenu ulogu u oblikovanju građanske kulture.

Moj model građanske kulture sastoji se od šest osnovnih parametara, za koje sam siguran da je većina barem djelomice poznata; cilj mi je da ih isprepletem u analitičku cjelinu. Predstvljam ih kao listu, ali bi ih trebalo shvaćati kao elemente dinamičnog kruga međusobno osnažujućih elemenata. Svaki parametar reflektira normativnu pretpostavku, otvara mogućnost za empirijsko proučavanje i trebao bi omogućiti iskoristivost za kritičku analizu. Moram reći kako bismo, u današnjem svijetu svoje ambicije trebali postaviti na najnižu razinu...zato ću se pozabaviti vrijednostima, sklonostima, znanjem, djelovanjem, identitetom i raspravom.

1. Građanske vrijednosti. Treba reći da vrijednosti moraju imati uporište u svakodnevnom životu; politički sustav nikad neće postati demokratski ako svakodnevica stalno predstavlja protudemokratske vrijednosti. Možemo napraviti razliku između istinskih vrijednosti kao što su: jednakost, sloboda, pravda, solidarnost, i onih proceduralnih kao što su otvorenost, reciprocitet, rasprava, odgovornost i snošljivost. Odluka o tome koje su prave ili najbolje demokratske vrijednosti i kako bi ih trebalo primjenjivati, sama po sebi može biti predmet ozbiljne rasprave – i trebala bi biti. Baš iz tog razloga, proceduralne norme i mehanizmi dobivaju na značenju. Razrješenje sukoba, težnja za kompromisom ako je konsenzus nemoguć, to je ključni zadatak za demokratsko društvo i zahtjeva poštivanje svih pravila igre.

2. Građanske sklonosti. Tu mislim na osjećaj zajedništva i povjerenja, ali ne u smislu pojma “zajednice”, nego možda na nešto manje ambiciozno, primjerice na određenu vrstu minimalnog osjećaja među građanima u heterogenim modernim društvima, da pripadaju istim društvenim i političkim entitetima, unatoč svim drugim razlikama; te da trebaju surađivati jedni s drugima kako bi to zajedništvo funkcioniralo, bez obzira radi li se o susjedstvu, državi

ili globalnoj razini. Sukobi se događaju među “suparnicima” a ne “neprijateljima”; na osnovi suradnje među svim skupinama, održava se demokracija i poštuju njezina pravila, što svima koristi. Moguće je da postoji i neka druga, privlačnija vrsta zajednice, ali ovdje namjerno izbjegavam komunitarijanski argument kao osnovu za demokratsko društvo jer se osjećaj građanskoga zajedništva miješa s građanskim povjerenjem. Također predlažem umjerena, minimalna očekivanja. Putnamove (2000) tvrdnje o društvenom kapitalu i društvenom povjerenju relevantne su, bez obzira na činjenicu da njegov drugačiji pristup (naglasak je na socijalnim uzorcima umjesto na kulturnim značenjima), otežava da njegovu poziciju jednostavno uklopim kao *puzzle* u veću sliku.

3. Građansko znanje. Trebamo se pozabaviti relevantnim znanjem i različitim sposobnostima, posebice komunikacijskim vještinama. Znanje, kako sam predložio ranije, nije jednostavno pitanje, jer su forme pouzdane, referencijalne spoznaje društva oko nas neprocjenjive za vitalnost demokracije (stajalište za koje smatram da ga mogu definitivno nijansirati nedavna postmoderna filozofska razmišljanja o referentnosti i znanju, ali ne i potpuno negirati). Isto tako ključne su sposobnosti da komunikativno djelujemo u današnjem sociopolitičkom okružju. Kako zbog znanja, tako i zbog kompetencija, moramo paziti na različite oblike i sprege koje mogu postojati među pojedincima i skupinama. Ponajprije se to odnosi na nove medijske tehnologije i kulture, koje mogu promovirati nove modalitete misli i izražavanja, te nove načine spoznaje i komunikacije. To ide u prilog demokratskom pluralizmu, no ipak moramo biti oprezni zbog pitanja efikasnosti različitih modaliteta pred dominantnom snagom.

4. Građanska djelovanja. Građanski razgovor i uključenost moraju biti utjelovljeni u konkretnim djelovanjima i pripadajućim kontekstima. Individualna, skupna ili šira kolektivna djelovanja – relevantna za različite situacije – moraju imati elemente rutine i moraju se uzimati zdravo za gotovo, kako bi postala dijelom građanske kulture. No, građanska kultura mora omogućiti i spontanost, te novitete; u neku ruku metapravila za kršenje običnih pravila. Izbori mogu biti dobar pokazatelj tog primjera, no građanska kultura traži još mnogo oblika djelovanja. Primjerice, kako održati sastanak, voditi raspravu, čak i kako raspravljati, sve su to važni elementi za život u svijetu koji teži građanskoj kulturi. Interakcija među građanima ključna je u javnoj sferi, a vrste pravila i etikete koje oblikuju tu interakciju, ili promoviraju djelovanje javnih rasprava, ili pridonose njihovoj evaporaciji kako je Eliasophova (1998) jasno pokazala. Tijekom vremena djelovanje postane tradicija, a iskustvo postane kolektivno znanje; današnja se demokracija mora oslanjati na prošle, ali u

njima ne smije ostati zarobljena. Novi načini djelovanja i tradicije moraju se razvijati, kako bi se osiguralo da demokracija ne uđe u stagnaciju.

5. Građanski identiteti. Ponovno se vraćamo na područje ljudske subjektivne realnosti, njihova osjećaja demokratske pripadnosti i samoodređenju kao potencijalnim sudionicima (što ne opovrgava važnost, formalne, zakonske dimenzije). Na građansku komponentu modernog pojedinca trebali bismo gledati ponajprije kao na multimedijisku i raznovrsnu. Hibridni etniciteti, regionalizacija, postkolonijalizam, EU, pitanja spola i seksualnih preferencija, i tako dalje, sve to utječe na osjećaj o građanskoj pripadnosti pojedinaca i na njihovu učinkovitost kao građana.

6. Građanska rasprava. To nas vraća na sam početak: središnjost komunikativne interakcije – razgovor – među građanima. Ta dimenzija je na određeni način nadvisujuća, ona utjelovljuje sve ostale. No iz produktivnih razloga, trebalo bi se njome baviti kao posebnom dimenzijom, koja funkcionira u reciprocitetu sa ostalim dimenzijama kruga u kojem svaka dimenzija istodobno utječe na druge i pod utjecajem je ostalih pet dimenzija.

Koncepcijski gledano, građanska se kultura shvaća kao dinamična interrelacija tih parametara: npr. građansko djelovanje može poboljšati identitete, što zatim može promovirati građanske vrijednosti i zajedništvo. Mogući su naravno i negativni razvoji (mnogi će bez dvojbe tvrditi kako je upravo to ono što danas imamo). Mediji se isprepleću kroz građansku kulturu, oblikuju je i odražavaju. Možemo analizirati svaki parametar i njegovu povezanost s medijima, na primjer koje vrijednosti, osjećaj zajedništva i implikacije za povjerenje nalazimo u masovnim medijima? Kako interaktivni mediji pomažu promociji građanskih kompetencija i identiteta? Ako prosuđujuću demokraciju postavimo u taj okvir, možemo objasniti kako razgovor/uključivanje daju glas (ili ne) određenim vrijednostima, koje se to kompetencije manifestiraju u određenim kontekstima, koje vrste djelovanja potiču razgovor itd. Ako podržavamo stajalište da je politički razgovor među građanima najlakše razumijeti ako se on temelji na neformalnom karakteru svakodnevnog govora, umjesto da ga doživljavamo kao odvojen oblik diskurzivne aktivnosti, tema o distinkciji između političkog i nepolitičkog, te procesi kojima definicijske promjene mogu utjecati na stare i nove načine vođenja politike, dolaze u prvi plan. Jednako kao i pravila i načini ponašanja koji usmjeravaju takav razgovor.

Prema empirijskom

Čak i ako analitički parametri civilne kulture mogu omogućiti polazišnu točku da se uhvatimo u koštac s prosuđujućom demokracijom, ipak moramo krenuti malo dalje u empirijskoj specifičnosti. Građane koje ćemo promatrati treba pažljivo odabrati, treba voditi računa o lokacijama, prostorima i kontekstima građanskog razgovora što za sobom povlači cijelu tradiciju mikrosociologije, posebice ako se odlučimo na pristup odozdo prema gore. Postoje i situacije odozgo prema dolje: sve češće, tijela vlasti na lokalnim, regionalnim i nacionalnim razinama organiziraju događaje, kao što su paneli, fokus-grupe, forumi unutar zajednice, referendumi. Iako takva djelovanja možemo shvatiti kao dio vladine strategije unutar marketinškog modela vođenja politike, to ne znači, kao što tvrde Axford i Huggins (2000, b), da to neće povećati prosuđujuću demokraciju, refleksivnost i veću uključenost u politiku.

Niz je pitanja koja se odnose na diskurzivni karakter građanske interakcije u stvarnim situacijama, kao što je istaknula Eliasophova (1998), kulturni kodovi, posebice među različitim skupinama mogu postati vrlo važni. Mehanizmima diskurzivnog uključivanja i isključivanja također treba posvetiti dužnu pozornost. Mogu se pojaviti i ideologije, elitizam, ekonomizam, cinizam itd. Sve to može utjecati na skupljene podatke. Uloga medija, kao izvora i simboličkog okruženja, ali i kao komunikacijske infrastrukture (posebice se to odnosi na interaktivne medije) treba se jasno postaviti u svakoj analizi.

Osnovni metodološki izazov u istraživanjima bilo kojeg specifičnog fenomena, jest da moramo odlučiti koliko daleko ćemo baciti mrežu kako bismo zahvatili širi kontekst. Svaka odabrana lokacija mora biti ograničena, u odnosu prema potencijalno puno širem društvenom terenu.

Istraživački obzor: toliko je toga za napraviti u tako kratkom vremenu, s tako malo novca...

BILJEŠKE:

- ¹ Bauman (1999.) i Boggs (2000.) predstavljaju suvremene analize tih razvojnih smjerova koji se razlikuju od opozicije.
- ² Prezentacija se odnosi na moje druge pokušaje da ispitam stalno mijenjajuće odnose između medija, građana i demokracije. Dahlgren 1996, 2000a, 2000b, 2000c, 2001.
- ³ U ovom kontekstu treba spomenuti nove istraživačke inicijative koje se odnose na globalno građansko uključivanje putem interneta, a kojima se bavi University of Washington pod vodstvom Lancea Benneta. Detaljnije o tome može se pronaći na www.engagedcitizen.org
- ⁴ Referirat ću se na posebne tekstove gdje ću smatrati za shodno, ali kad mislim na njihov zajednički rad, zbog jednostavnijeg praćenja, označavat ću ga sa "KKW".

LITERATURA:

- Axford, Barrie and Richard Higgins Eds. (2001a.) *New Media and Politics*. London: Sage.
- Axford Barrie and Richard Huggins (2001b) Public Opinion and Postmodern Populism: A Crisis of Democracy or the Transformation of Democratic Governance? In S. Splichal (Ed.) *Public Opinion & Democracy: Vox Populi – Vox Dei?*, 193-213. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Barber, Benjamin. (1984) *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press
- Barber, Benjamin.(1999) *A Place for Us*. New York: Hill and Wang
- Bauman, Zygmunt. (1999) *In Search of Politics*. Cambridge: Polity Press
- Beck, Ulrich (1997) *The Reinvention of Politics*. Cambridge: Polity Press
- Beiner, Roland (1995) Introduction: Why Citizenship Constitutes a Theoretical Problem in the Last Decade of the Twentieth Century. In R. Beiner (ed) *Theorizing Citizenship*, 1-28. Albany, NY: State University of New York press.
- Benhabib, Seyla ed (1996) *Democracy and Difference*. Princeton: Princeton University Press
- Bennet W. Lance (1998) The Uncivic Culture: Communication, Identity and the Rise of Lifestyle Politics. *Political Science and Politics* 31, 741-761.
- Bennet W. Lance and Robert M. Entman Eds. (2001) *Mediated Politics: Communication in the Future of Democracy*. New York: Cambridge University Press
- Boggs, Carl (2000) *The End of Politics: Corporate Power and the Decline of the Public Sphere*. New York: The Guilford Press
- Bohrman, James (1996) *Public Deliberation: Pluralism, Complexity and Democracy*. Cambridge MA: MIT Press
- Chambers, Simone (2002) A Critical Theory of Civil Society in S. Chambers and W.Kymlicka Eds. *Alternative Conceptions of Civil Society*, 90-110: Princeton: Princeton University Press
- Clarke, Paul Barry (1996) *Deep Citizenship*. London: Pluto
- Cohen, Jean L. and Andrew Arato (1992) *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, MA, MIT Press
- Dahlgren, Peter (1996) Media Logic in Cyberspace: Repositioning Journalism and Its Publics. *Javnost – The Public* 3,3,59-72

- Dahlgren, Peter (2000a) L'espace publique et l'Internet. *Reseaux* 100, 157-186
- Dahlgren Peter (2000b) Media and Power in a Small Country: Sweden. In J. Curran and M. J. Park eds *De-Westernising Media Studies*, 251-264. London: Routledge
- Dahlgren, Peter (2000c) Media, Citizens and Civic Culture. In M. Gurevitch and J. Curran eds *Mass Media and Society*, 3rd ed 310-328. London: Edward Arnold
- Dahlgren, Peter (2001) Media and the Transformation of Democracy in B. Axford and R. Huggins Eds. *New Media and Politics*, 64-88. London: Sage
- Dewey, John (1954/1923) *The Public and Its Problems*. Chicago: The Swallow Press
- Dryzek, John S. (1990) *Discursive Democracy: Politics, Policy and Political Science*. Cambridge: Cambridge University Press
- Edwards, Bob, Michael W. Foley and Mario Diani eds (2001) *Beyond Tocqueville: Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective*. Hanover, NH: University Press of New England
- Eliasoph, Nina (1998) *Avoiding Politics: How Americans Produce Apathy in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press
- Ellison, Nick (2000) Civic Subjects or Civic-Agents? The Structure-Agency Debate in Late Modern Perspective. *Theory, Culture & Society* 17, 148-156
- Elster, Jon ed (1998) *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press
- Fishkin, James S. (1991) *Democracy and Deliberation*. New Haven: Yale University Press
- Gamson, William A. (2001) Promoting Political Engagement. In L. Bennett and R. Entman eds *Mediated Politics: Communication and the Future of Democracy*, 56-74. New York: Cambridge University Press
- Glasser, Theodore L. and Charles T. Salmon eds (1995) *Public Opinion and the Communication of Consent*. New York: Guilford Press
- van Gunsteren, Herman A. (1998) *A Theory of Citizenship*, Boulder: Westview Press
- Guttman Amy and Dennis Thompson Eds. (1996) *Democracy and Disagreement*. Cambridge, MA: Belknap
- Isin, Engin F. and Patricia K. Wood (1999) *Citizenship and Identity*. London: Sage

- Janoski, Thomas (1998) *Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional and Social Democratic Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press
- Katz, Elihu (1992) On Parenting a Paradigm: Gabriel Tarde's Agenda for Opinion and Communication. *International Journal of Public Opinion Research* 4, 80-85
- Kim, Joohoan (1997) On the Interactions of News Media, Interpersonal Communication, Opinion Formation, and Participation: Deliberative Democracy and the Public Sphere. Dissertation.com
- Kim, Joohoan, Robert O. Wyatt and Elihu Katz (1999) News, Talk, Opinion, Participation: the Part Played by Conversation in Deliberative Democracy. *Political Communication* 16, 361-285
- Kohn, M. (2000) Language, Power, Persuasion: Toward a Critique of Deliberative Democracy. *Constellations* 7, 408-429
- Kymlicka, Will and Wayne Norman (1995) Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. In R. Beiner ed, *Theorizing Citizenship*, 282-322. Albany, NY State University of New York Press
- Lazarsfeld, Paul F. and Elihu Katz (1995) *The People's Choice*. New York: Columbia University Press
- Lewis, Justin (2001) *Constructing Public Opinion*. New York: Columbia University Press
- Lippmann, Walter (1922) *Public Opinion*. New York: Macmillan
- Lundquist, Lennart (2001) *Medborgardemokratin och eliterna*. Lund. Studentlitteratur
- Milner, Henry (2001) *Civic Literacy: How Informed Citizens Make Democracy Work*. Hanover, NH: University Press of New England
- Mouffe, Chantal (1993) *The Return of the Political*. London, Verso
- Mouffe, Chantal (1999) Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism? *Social Research* 66, 745-758
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1993) *The Spiral of Silence* 2nd ed Chicago: University of Chicago Press
- Oldfield, Adrian (1990) Citizenship: An Unnatural Practice? *Political Quarterly* 61, 177-187
- Peters, John, D.(1995) Historical Tensions in the Concept of Public Opinion. In T.L.Glasser and C.T. Salmon eds. *Public Opinion and the Communication of Consent*, 3-23. New York: Guilford Press

- Preston, P.W. (1997) *Political/Cultural Identity: Citizens and Nations in a Global Era*. London: Sage
- Putnam, Robert, D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster
- Sandel, Michael J. (1996) *Democracy's Discontent: America in Search of a Public Philosophy*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Sanders, Lynn (1997) Against Deliberation. *Political Theory* 25, 3. 347-376
- Schudson, Michael (1997) Why Conversation is not the Soul of Democracy. *Critical Studies in Mass Communication* 14,4. 297-309
- Sennett, Richard (1977) *The Fall of Public man*. New York: Knopf
- Splichal, Slavko (1999) *Public Opinion: Developments and Controversies in the Twentieth century*, Lanham MD: Rowman and Littlefield
- Splichal, Slavko ed (2001) *Public Opinion and Democracy: Vox Populi – Vox Dei?*. Cresskill, NJ: Hampton Press
- Walzer, Michael (1992) The Civil Society Argument. In C. Mouffe (ed) *Dimensions of Radical Democracy*, 89-107. London: Verso
- Warren, Mark E. (1995) The Self in Discursive Democracy. In S.K. White (ed) *The Cambridge Companion to Habermas*, 167-200. Cambridge: Cambridge University Press
- Warren, Mark E (1996) What Should We Expect From More Democracy? *Political Theory* 24, 241 -270.
- Wilhelm, Anthony G. (2000). *Democracy in the Digital Age: Challenges to Political Life in Cyberspace*. London: Routledge
- Wyatt, R., Elihu Katz and J. Kim (2000) Bridging the Spheres: Political and Personal Conversation in Public and Private Spaces. *Journal of Communication* 50,1 71-92

Peter Dahlgren

In Search of the Talkative Public: Media, Deliberative Democracy and Civic Culture

SUMMARY

Theories of democracy consider communicative interaction among citizens central. In recent years the idea of deliberative democracy has galvanised elements of political theory with perspectives on communication. This concept emerges to a large extent from the Habermasian trajectory and links currents from theories of civil society and citizenship. It has thus a rather forceful normative dimension. However, there are difficulties; and the aim of the article is to probe the notion of deliberative democracy by framing it in ways that may render it more useful for both theoretical and empirical work. The article begins with a quick interpretation of the theoretical background. From there the author discusses some current issues of conceptualisation, in particular if such talk should be seen as a part of everyday conversation or a special mode of interaction. These definitional issues set the stage for an examination of two recent empirical contributions. In the final section, the article attempts to situate deliberative democracy within an analytic framework of civic culture. Deliberative democracy, or simply discussion, becomes, one of six dimensions of civic culture.

Key words: theories of democracy, deliberative democracy, communicative interaction, public talk, civic culture

Preveo: Darko Tomorad